

УДК 368.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.49>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИКІВ В УКРАЇНІ

Бобик М.В.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»
ORCID: 0009-0007-5704-0029

Бобик М.В. Виклики становлення правового регулювання діяльності страховиків в Україні.

Інститут страхування історично був сформований ще за часів античності та на даний момент є одним із ключових економічних та інвестиційних інститутів європейських країн. Правове регулювання діяльності страховиків в Україні перебуває на етапі динамічного розвитку з урахуванням європейських інтеграційних процесів та актуальних соціальних, економічних та воєнних факторів. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України вплинуло на всі інститути права, в тому числі на інститут страхування. Діяльність страховиків є особливо актуальною під час дії правового режиму воєнного стану, оскільки фізичні та юридичні особи прагнуть до належного стану захищеності своїх активів.

Правове регулювання страховиків в Україні має відображати актуальний стан економіки та наслідки воєнного стану. Наразі відбувається адаптація українського законодавства до європейських стандартів, що в умовах дії воєнного стану є особливо складним, колізійним та довготривалим процесом. Левова частка страховиків в Україні залишила страховий ринок за власним бажанням, або була виведена регулятором за різних підстав, що безперечно потребує уваги зі сторони законодавця, держави та суспільства в цілому.

У статті досліджуються проблеми становлення та розвитку правового регулювання діяльності страховиків в Україні. Висвітлено етапи становлення правового регулювання діяльності страховиків незалежної України, проаналізовані особливості цих етапів.

Акцентовано увагу на тому, що правове регулювання під час дії воєнного стану в Україні є новим історичним етапом розвитку цього інституту та цей період потребує детального дослідження.

Проведено аналіз правового регулювання діяльності страховиків в Україні під час воєнного стану та висвітлено проблеми розвитку право-

вого регулювання діяльності страховиків в цей період.

Автором запропоновано шляхи вирішення та подолання проблем сучасного правового регулювання діяльності страховиків під час особливого періоду в Україні. Сформовано авторську періодизацію становлення та розвитку діяльності страховиків в Україні з урахуванням історичних, соціальних та економічних аспектів розвитку інституту страхування незалежної України.

Ключові слова: страхування, страховик, правове регулювання, воєнний стан, страхова діяльність, воєнні ризики, страхові продукти.

Bobyk M.V. Formation and development of legal regulation of insurers in Ukraine.

Historically, the insurance institute was formed back in antiquity and is currently one of the key economic and investment institutes of European countries. The legal regulation of the activities of insurers in Ukraine is at a stage of dynamic development, taking into account European integration processes and current social, economic and military factors. The full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine affected all institutions of law, including the institution of insurance. The activity of insurers is especially relevant during the legal regime of martial law, as individuals and legal entities strive for a proper state of protection of their assets.

Legal regulation of insurers in Ukraine should reflect the current state of the economy and the consequences of martial law. Ukrainian legislation is currently being adapted to European standards, which in the conditions of martial law is a particularly complex, conflicting and long-term process. The lion's share of insurers in Ukraine left the insurance market of their own accord, or were removed by the regulator for various reasons, which undoubtedly requires attention from the legislator, the state and society as a whole.

The article examines the problems of formation and development of legal regulation of insurers' activities in Ukraine. The stages of formation of the legal regulation of the activities of insurers of

independent Ukraine are highlighted, the features of these stages are analyzed.

Attention is focused on the fact that legal regulation during the martial law in Ukraine is a new historical stage in the development of this institution, and this period requires a detailed study.

An analysis of the legal regulation of the activities of insurers in Ukraine during the martial law was carried out, and the problems of the development of the legal regulation of the activities of insurers during this period were highlighted.

The author proposed ways to solve and overcome the problems of modern legal regulation of the activities of insurers during a special period in Ukraine. The author's periodization of the formation and development of the activity of insurers in Ukraine was formed, taking into account the historical, social and economic aspects of the development of the insurance institute of independent Ukraine.

Key words: insurance, insurer, legal regulation, martial law, insurance activity, war risks, insurance products.

Постановка проблеми. Ринок страхування відіграє важливу роль в економіці держави та з введенням воєнного стану в Україні ринок страхових послуг зазнав нових викликів. Дослідження становлення та розвитку правового регулювання діяльності страховиків є необхідним для розробки ефективного вектору правового регулювання з урахуванням особливостей, що виокремлюються під час дії правового режиму воєнного стану.

Мета дослідження. Метою дослідження є поглиблення розуміння теоретичних засад становлення правового регулювання страхування в Україні та подальша розробка рекомендацій щодо пріоритетних напрямів розвитку і вдосконалення правового регулювання діяльності страховиків в Україні з врахуванням особливостей воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження становлення правового регулювання діяльності страховиків здійснювалось багатьма авторами та науковцями, серед яких В.Д. Базилевич [1], О.П. Гетманець [2], У.В. Івасечко [3], О.Л. Руда [4] та багато інших. Попри значну кількість вже наявних наукових доробок з даної тематики, залишаються актуальними окремі питання правового регулювання діяльності страховиків в Україні, які пов'язані з введенням воєнного стану на території України, та потребують подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні страхова діяльність у розвинених європейських країнах є вагомим механізмом посилення економіки та інвестиційної привабливості держа-

ви. Страхові компанії європейського рівня по прибутковості та інвестиційній зацікавленості знаходяться на однаковому рівні з банками, інвестиційними фондами та іншими фінансовими установами. Загалом рівень європейського страхового ринку є високим, як і вимоги до його діяльності. Стратегічний курс України, спрямований на європейську інтеграцію, став основним фактором змін правового регулювання у країні, зокрема й щодо страхової діяльності.

Аналізуючи становлення правового регулювання діяльності страховиків, більшість науковців та авторів виділяють певні історичні етапи, за допомогою яких можливо виділити вектори змін та вдосконалення правового регулювання. Зокрема, В.Д. Базилевич виокремлює 4 хронологічні етапи розвитку страхового ринку незалежної України: I етап – з 1991 по 1993 рр., II етап – з 1993 по 1996 рр., III етап – з 1996 по 2001 рр., IV етап – з 2001 р. [1, с. 6]. Проте в умовах сьогодення наведена періодизація, на наш погляд, потребує відповідного доповнення.

З 1991 по 1993 роки українське законодавство в сфері страхової діяльності ще не було повністю сформованим. У цей період була відсутня методологічна та нормативно-правова база регулювання сфери страхування. Навіть доктринальних здобутків сфери страхування було недостатньо для повного розуміння сутності страхової діяльності, тому часто траплялися випадки неоднозначного тлумачення термінології, а кваліфіковані фахівці у сфері страхування були скоріше поодиноким явищем. Однією із головних проблем цього періоду є відсутність державного нагляду за діяльністю страховиків, що призвело до збільшення випадків шахрайства у сфері страхування [2, с. 24]. Головним питанням цього періоду для держави стало впровадження спеціального законодавства та державного нагляду в сфері страхової діяльності з метою здійснення систематизації страхових відносин і захисту інтересів страхувальників.

З 1993 по 1996 роки нормативно-правове регулювання страхової діяльності зазнає вагомих змін. В 1993 році був прийнятий перший спеціальний акт - Декрет Кабінету Міністрів «Про страхування» [5] (далі – Декрет), який мав статус закону, та інші важливі нормативно-правові акти, а саме: Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Національної страхової компанії «Оранта» [6], Наказ Міністерства фінансів України «Про ліцензування страхової діяльності» [7], Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення комітету у справах нагляду за страховою діяльністю» [8]. Внаслідок прийняття цих нормативно-правових актів правове регулювання страхової діяльності в Україні розширилось, але все ще було недостатнім, оскільки зміст Декрету залишав багато нерегульованих

питань. Норми Декрету носили переважно декларативний характер, були узагальнені і не містили конкретики, а через недосконалість правових норм щодо меж статутного фонду страховиків їх кількість різко зросла. Непоодинокими були випадки спекулятивних страхових операцій, коли страховики приймали будь-які ризики, які в декілька чи десятки разів могли перевищувати їх фінансові можливості [3, с. 252]. Така ситуація на страховому ринку спричинила зменшення довіри зі сторони страхувальників та до викривленого поняття страховиків в Україні. В цей період актуальним залишалось питання введення спеціального закону, який став би допоміжною ланкою для вирішення цієї ситуації.

07.03.1996 був прийнятий Закон України «Про страхування» [9] (далі – Закон), за допомогою якого правове регулювання діяльності страховиків стало більш упорядкованим та систематизованим. Головною перевагою Закону стало впровадження норми щодо підвищення розміру мінімального статутного фонду страхової компанії, що одразу відсіяло більшість малих та недобросовісних страхових компаній. Важливим було упорядкування видів страхування, що дозволило збільшити інтерес суб'єктів господарювання до страхової діяльності, оскільки відтепер страхова діяльність перетворилась в ефективний спосіб залучення прибутку для страховика та надання гарантій і захисту страхувальнику. Законом були також підвищені вимоги до страхових резервних фондів компаній, а також детально урегульовувались окремі види страхування. Загалом прийняття Закону позитивно вплинуло на становлення правового регулювання страхового ринку України, але з часом нормативно-правовий акт став юридично застарілим на тлі європейської інтеграції [3, с. 252]. У зв'язку з цим постало питання реформування правового регулювання страхових резервів та комплексних вимог щодо страхової діяльності.

У 2001 році Закон України «Про страхування» був прийнятий у новій редакції, якою було збільшено мінімальний статутний фонд страховиків та внесено зміни щодо кількісних і якісних характеристик статутного фонду, посились вимоги до платоспроможності страховиків, розширювалась сфера інвестиційної діяльності, що було важливим для процесу європейської інтеграції, збільшились можливості щодо страхових резервів. Загалом редакція Закону 2001 року сприяла позитивним змінам правового регулювання діяльності страховиків в Україні [4].

Важливою зміною на ринку страхування в Україні стало утворення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі – Держфінпослуг) відповідно Указу Президента України № 1153/2002 від 11 грудня 2002 р. [10]. Завдяки цьому державний наг-

гляд за ринком фінансових послуг, та за ринком страхування зокрема, був реформований та впорядкований.

23 листопада 2011 р. було утворено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг відповідно до Указу Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» [11] внаслідок чого було ліквідовано Держфінпослуг.

З цього часу державна політика та нагляд у сфері страхування набули нового змістовного рівня. Кваліфікований державний нагляд був необхідним для ринку страхування для уникнення негативних явищ та зловживань зі сторони страхових компаній та для стимулювання розвитку страхової галузі в Україні [12, с. 29]. На цьому етапі розвитку правового регулювання страхового ринку постало питання оподаткування страхової галузі, яке характерне для багатьох європейських країн.

З 2015 по 2020 рік законодавець активно удосконалює чинне законодавство України з метою наближення його до європейських стандартів. У цей період кількість страховиків значно зменшилась через посилення вимог та стандартів діяльності страховиків.

У 2020 році Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, була ліквідована та її повноваження передано Національному банку України.

У 2021 році було прийнято нову редакцію Закону України «Про страхування», яка під впливом європейської інтеграції надала нові підходи щодо ліцензування страховиків, значно посились вимоги щодо розміру статутного капіталу страховиків, надання страхових послуг, платоспроможності та інших аспектів діяльності страховиків [13, с. 21-22]. Аналізуючи цю редакцію, зрозумілим є те, що законодавець основною метою визначає наближення українського законодавства у сфері страхування до європейських норм.

У 2022 році відбулось повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, що істотно вплинуло на всі економічні та соціальні інститути країни. В ці складні часи юридичні та фізичні особи прагнуть мати стан захищеності своїх активів та майна на тлі значного пошкодження та знищення інфраструктури і зниження прибутковості підприємницької та господарської діяльності у багатьох сферах. Страховики почали активно впроваджувати воєнні ризики в пропоновані страхові продукти, що може бути небезпечним, оскільки розмір страхової виплати за воєнними ризиками складно належним чином оцінити, а страховики не матимуть змоги повністю відшкодувати такі ризики. Страховики обрали два шляхи: ризи-

кувати та впроваджувати військові ризики в свої продукти або взагалі ігнорувати цю можливість.

Правове регулювання діяльності страховиків з 2022 року зазнало вагомих змін, зокрема щодо посилення вимог до страховиків. 01 січня 2024 року введено в дію Закони України «Про страхування» [14] та «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [15]. Ці закони так би мовити «перезавантажили» ринок страхування та ринок фінансових послуг загалом. На основі цих нормативно-правових актів Національний банк України оновив вимоги щодо платоспроможності страховиків, формування технічних резервів, захисту інформації та обліку договорів страхування [16].

Національний банк України напередодні оновив вимоги низки нормативно-правових актів, що регулюють діяльність надавачів фінансових послуг: положення про ліцензування та реєстрацію, про вимоги до структури власності, про застосування заходів впливу, про інспекційні перевірки [17].

Загалом, аналізуючи стан правового регулювання, спостерігається значне посилення вимог до страхової діяльності в Україні. Регулятор прагне таким чином створити якісний та конкурентоспроможний страховий ринок, в якому залишаться найсильніші гравці. По статистичним даним кількість страховиків за 3 роки (від 2021 по 2024 рр.) знизилась майже в два рази (з 215 до 115). Це пов'язано насамперед із введенням жорсткіших регулятивних вимог щодо діяльності страховиків, оскільки лише 20% залишили страховий ринок за власним бажанням [18]. Аналогічна ситуація прослідковувалася в Європі з 2016 по 2021 рік, коли через введення Директиви Solvency II значна кількість страхових компаній залишила страховий ринок через підвищення вимог до капіталізації страхових компаній [19, с. 249].

Встановлення мінімального диференційованого розміру статутного капіталу страховика у розмірі 32 млн. грн., передбачений п. 1 ч. 3 ст. 40 Закону України «Про страхування» від 01 січня 2024 року є логічним продовженням історичного розвитку правового регулювання діяльності страховиків в Україні. Але чи є це доцільним під час дії воєнного стану? В цей час не тільки фізичні та юридичні особи прагнуть до стану захищеності, але й страховики потребують реагування держави для здійснення подальшої діяльності.

Висновки. Впродовж історичного розвитку правового регулювання діяльності страховиків страхова діяльність зіштовхнулася з низкою викликів. Аналізуючи періодизацію, досліджену в наукових працях, можна виокремити основні 7 етапів розвитку правового регулювання. Внесення вагомих змін до ключових нормативно-правових актів страхової галузі може вважа-

тися новим етапом розвитку та становлення. На основі вищевказаного, пропонуємо таку хронологічну періодизацію правового регулювання діяльності страховиків в Україні: I етап – з 1991 по 1993 рр., II етап – з 1993 по 1996 рр., III етап – з 1996 по 2001 рр., IV етап – з 2001 по 2015 рр., V етап – з 2015 по 2021 рр., VI етап – з 2021 по 2024 рр., VII етап – з 2024 р. Впродовж всієї історії людства війна була не тільки руйнівним явищем, але і рушійною силою національно-державного прогресу в будь-якій сфері, тому виокремлення таких етапів становлення та розвитку правового регулювання страхової діяльності вважаємо логічним та послідовним.

Важливим питанням сьогодення є відсутність спеціального законодавства у сфері правового регулювання військових ризиків, що в умовах воєнного часу повинно мати підтримку зі сторони держави. Посилення вимог законодавця та приближення національного законодавства України у сфері страхування до європейських стандартів має бути поступовим та враховувати різні фактори економічного та соціального характеру. Вважаємо, що посилення регулятивних вимог було б доречнішим під час мирного періоду. В умовах воєнного стану необхідним є забезпечення діяльності страховиків належним унормуванням військових ризиків, оскільки відсутність чітких меж правового регулювання страхових військових продуктів може призвести до зловживання цією послугою та шахрайства. Наявність окремого нормативно-правового акту щодо військових страхових продуктів дало б можливість страховикам більш якісно надавати такі послуги страхувальникам, що під час особливого періоду є необхідним як страховим компаніям, так і фізичним та юридичним особам, які прагнуть захистити свої активи та майно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базилевич В.Д. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Економіка. 2012. Вип. 133. С. 5–8.
2. Правове регулювання страхової діяльності : навч. посіб. О.П. Гетманець, О.М. Шуміло, Т.В. Колеснік та ін. за ред. О.П. Гетманець, О.М. Шуміла. Хай-Тек Прес. 2014. 400 с.
3. Івасечко У.В. Історія розвитку страхування в Україні та нормативно-правове регулювання його обліку. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10. Ч. 2. С. 251–253.
4. Руда О.Л. Розвиток страхового ринку в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/24613.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).

5. Про страхування : Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 № 47-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47-93/ed19930510#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
6. Про створення Національної страхової компанії «Оранта»: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.1993 № 709. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
7. Про затвердження Інструкції про умови ліцензування страхової діяльності на території України та контролю за їх дотриманням: Наказ Міністерства фінансів України від 29.06.1993 № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0084-93/ed19930629#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
8. Про створення комітету у справах нагляду за страховою діяльністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1993 № 743. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-93-%D0%BF/ed19930917#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
9. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
10. Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України: Указ Президента України від 11.12.2022 № 1153/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2002/ed20021211#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
11. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України від 23.11.2011 № 1070/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011/ed20111123#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
12. Данильчук С.П. Формування та розвиток страхового ринку України : диплом. робота за освіт.-кваліф. рівнем «магістр»: спец. 8.03050801 – фінанси і кредит. наук. керівник к.е.н., доцент О.О. Луцишин. Тернопіль. 2017. 124 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18063/1/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).
13. Мельник В.Є. Функціонування та розвиток страхового ринку України в умовах викликів та загроз : диплом. робота за освіт.-кваліф. рівнем «магістр» : спец. 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. наук. керівник к.е.н., доцент В.В. Волкова. Вінниця. 2024. 81 с.
14. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
15. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
16. Оновлено вимоги до платоспроможності, обліку договорів та захисту інформації страховиків. *Офіційний веб-сайт Національного банку України*. 31.12.2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-vimogi-do-platospromojnosti-obliku-dogovoriv-ta-zahistu-informatsiyi-strahovikiv> (дата звернення: 14.05.2024).
17. Оновлено порядок ліцензування фінустанов та вимоги до їх структури власності. *Офіційний веб-сайт Національного банку України*. 20.11.2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-poryadok-litsenzuvannya-finustanov-ta-vimogi-doyih-strukturi-vlasnosti> (дата звернення: 14.05.2024).
18. Михальчук Н. Мінус 30 компаній за рік. Як війна та нові правила змінюють ринок страхування. *LIGA.net*. 11.10.2023. URL: <https://finance.liga.net/ua/all/article/minus-30-kompaniy-v-god-kak-voyna-i-novye-pravila-menyayut-rynok-strahovaniya> (дата звернення: 14.05.2024).
19. Александрова М.М. Європейський вектор регуляторних вимог до страховиків. *Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу: тези виступів II Міжнар. наук.-практ. конф. з пит. вищ. осв. і науки (1-2 листопада 2021 р., м. Житомир)*. Ж.: Житомирська політехніка. С. 249-250.